

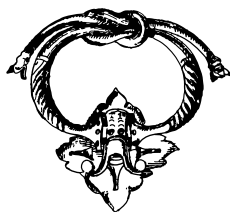
Київський університет
імені Бориса Грінченка
Ягеллонський університет

KIJOWSKI UNIWERSYTET
IMIENIA BORYSA HRINCZENKI
UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

PATRIMONIUM

STUDIA Z HISTORII NOWOŻYTNEJ
W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

TOM I

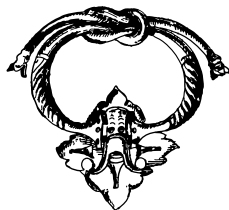
WCZESNONOWOŻYTNY CZŁOWIEK:
PRZESTRZEŃ — WŁADZA — PRAWO
W XVI–XVIII WIEKU

Redakcja
Witalij Mychałowski i Jarosław Stolicki

LAURUS
HISTORIA IAGELLONICA
KIJÓW • KRAKÓW
2015

PATRIMONIUM

СТУДІЇ З РАННЬОМОДЕРНОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

ТОМ I

РАННЬОМОДЕРНА ЛЮДИНА:
ПРОСТІР — ВЛАДА — ПРАВО
XVI—XVIII СТОЛІТЬ

За редакції

Віталія Михайловського і Ярослава Століцького

LAURUS
HISTORIA IAGELLONICA
Київ • Краків
2015

Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. — Т. I: Ранньомодерна людина: Простір — влада — право XVI–XVIII століть / за ред. В. Михайловського і Я. Столицького. — Київ — Краків: Laurus — Historia Iagellonica 2015. — 408 с.

Редактори тому:

доктор історичних наук *Віталій Михайловський* (Київ, Україна)
доктор габлітований *Ярослав Столицький* (Краків, Польща)

Рецензенти:

доктор історичних наук *Віталій Щербак* (Київ, Україна)
доктор габлітований *Марек Ференц* (Краків, Польща)

*Видання здійснено за фінансової підтримки
Фонду Катедр Українознавства (США)*

Видавництво «Laurus»
вул. Дубровицька, 28, 04114 Київ
тел. (044) 2341630 laurus.info@yahoo.com www.laurus.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4240 від 23.12.2011

Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica»
ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków
www.iagellonica.com.pl

© 2015 Автори статей

ISBN 978-966-2449-45-7

ЗМІСТ

Від упорядників	9
<i>Віталій Михайловський</i>	
Результативність сеймів для Подільського воєводства у 1493–1526 рр. за матеріалами Коронної метрики	11
<i>Юрій Зазуляк</i>	
Погрози та листи-погрози посполитих з Руського воєводства XVI ст.	31
<i>Dariusz Dąbrowski</i>	
Romanowicze w polskiej historiografii nowożytnej (XVI–XVIII w.). Pomiędzy podziwem, krytyką i zapomnieniem	45
<i>Ігор Тесленко</i>	
Маршалки двору князів Острозьких XVI — першої половини XVII ст.	60
<i>Наталя Старченко</i>	
Ув'язнення шляхтича в контексті ставлення до правопорушення (Волинь останньої третини XVI — початку XVII ст.)	72
<i>Наталія Білоус</i>	
Луцькі лентвійти XVI–XVII ст. Характеристика уряду та персоналії	94
<i>Мирон Капраль</i>	
«Входження в історію», або до появи історичної свідомості в українсько-руського міщанства Львова наприкінці XVI — на початку XVII ст.	114
<i>Adrian Jusupović</i>	
Z jednej wiary, jednego języka są i z jednego narodu słowieńskiego idą. Poselstwo Lwa Sapiehy do Moskwy 1600/1601 i nadzieje z nim związane	127

ЗМІСТ

<i>Ігор Скочиляс</i> Шляхта і братства мирян у сакральному просторі Slavia Orthodoxa / Slavia Unita: Межі влади, право й практика вибору владик на елекційних соборах руської церкви XVI — початку XVIII століть	142
<i>Олексій Вінниченко</i> Депутатські сеймики Белзького і Руського воєводств в останній чверті XVI — першій половині XVII століть: Організація та невиборчі функції	169
<i>Микола Крикун</i> Документи Білоцерківського замку за 1644, 1645 і 1647 роки	189
<i>Петро Кулаковський</i> Волинський сеймик і зовнішня політика Речі Посполитої (1632–1648 pp.)	211
<i>Jarosław Stolicki</i> Sejmiki ukraiinne w latach 1648–1702: Problemy badawcze	225
<i>Володимир Александрович</i> «Надвірний маляр»: Замовники-можновладці та виконавці у мистецькій практиці західноукраїнських земель XVII століття	241
<i>Artur Goszczyński</i> Adam Kazanowski wobec powstania Chmielnickiego	256
<i>Piotr Borek</i> Powstanie Chmielnickiego w «Wojnie domowej» Samuela Twardowskiego	271
<i>Mirosław Nagielski</i> Szwecja w polityce hetmana zaporoskiego Bohdana Chmielnickiego w latach 1648–1657	284
<i>Олексій Сокирко</i> «На послугах дому»: Надвірні почти козацької старшини середини XVII–XVIII ст.	307
<i>Marek Wagner</i> «Sprawy kozackie» w rachunkach hetmana wielkiego Stanisława Jabłonowskiego w latach 1685–1689	328
<i>Оксана Вінниченко</i> У правовому просторі «вірменської нації» Львова. Спадкування за заповітами: регламентація та процедура надання їм юридичної сили в XVII — першій половині XVIII ст.	339

ЗМІСТ

<i>Adam Perłakowski</i> Sejmik województwa Bełskiego wobec polityki wewnętrznej i zagranicznej dworu w pierwszym dziesięcioleciu panowania Augusta III Wettyna (1734–1744)	359
<i>Людмила Посохова</i> Розширюючи обрії світу: Реальні та віртуальні подорожі студентів та викладачів православних колегіумів України XVIII ст.	376
<i>Юрій Волошин</i> «Служители» і «работники» в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст.	391
Відомості про авторів	403
Contents	405

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Пропонований науковій спільноті перший том збірника під назвою «*Patrimonium*. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи» ставить на меті об'єднати під однією обкладинкою дослідників XVI–XVIII ст. з України та Польщі.

Незважаючи на те, що упродовж останніх двох десятиліть вийшло чимало спільних збірників наукових статей і публікацій джерел, підготовлених українськими та польськими колегами, на нашу думку відчувається певна тематична обмеженість цих збірників, адже переважна більшість з них виходила на ознаку певної історичної події або була просто збірками різноманітних текстів, не пов'язаних між собою. На противагу цьому ми об'єднали статті в цьому збірнику однією загальною темою.

Для першого тому збірника обрано досить розлогу тему — «Ранньомодерна людина: простір — влада — право XVI–XVIII ст.». На нашу думку, виокремлення цих трьох чинників є продуктивним початком для наших спільних рефлексій довкола ранньомодерної людини у Центрально-Східній Європі. Адже вибрані параметри дозволяють сфокусуватися на визначеній території дії або діяльності, владних інституціях, які окреслювали і територію, і спосіб цієї діяльності, а також правових нормах, які були випрацювані владою на певному просторі.

У збірнику представлено праці українських та польських істориків з Києва, Кракова, Львова, Варшави, Харкова, Острога, Бидгощі та Полтави. Тематика статей збірника охоплює низку проблем. Історія парламентаризму (дослідження Віталія Михайловського, Олексія Вінниченка, Петра Кулаковського, Ярослава Столицького, Адама Перлаковського) демонструє різноманітні аспекти цієї сфери діяльності ранньомодерного світу від кінця XV аж до середини XVIII ст. Питання історії права та правових норм у ранньомодерну добу (дослідження Юрія Зазуляка, Наталі Старченко, Оксани Вінниченко) показують нам такі аспекти, як погрози, ув'язнення шляхтичів у вежі або практики укладання заповітів у середовищі львівських міщан.

Наступна група текстів умовно об'єднана тематикою міського життя (дослідження Наталі Білоус, Мирона Капралю, Юрія Волошина), де представлені такі різноманітні аспекти міської історії, як колективний портрет луцьких лентвійтів, уявлення про історичну свідомість львівських міщан кінця XVI — початку XVII ст. або структуру слуг у домогосподарствах Полтави середини XVIII ст. Кілька текстів польських істориків стосуються козацької тематики середини і другої половини XVII ст. (дослідження Артура Гошинського, Пйотра Борека, Мирослава Нагельського, Марека Вагнера) висвітлюють різноманітні аспекти повстання під проводом Богдана Хмельницького як у документах, так і в літературних творах, а також стосунки козацтва з Річчю Посполитою за панування Яна III Собеського.

Ще одна група текстів, які хронологічно розташувалися від XVI аж до XVIII ст., присвячена малодослідженій тематиці двору (праці Ігоря Тесленка, Володимира Александровича та Олексія Сокирка), яка показує маршалків двору князів Острозьких, надвірних малярів у XVII ст. та «надвірні почти» козацької старшини середини XVII–XVIII ст.

Звісно, що при такому тематичному підході до укладання збірника, навіть обмеженого часовими маркерами, важко сформувати рівні за обсягом групи текстів. Кілька досліджень, про які йтиметься далі, демонструють нам інші напрямки історичних досліджень діяльності ранньомодерної людини. Насамперед йдеться про студію Даріуша Домбровського, присвячену уявленням про володарів Галицько-Волинської держави у польській історіографії XVI–XVIII ст. У праці Адріана Юсуповича висвітлено сподівання шляхти Речі Посполитої, пов'язані з великим посольством Льва Сапєги до Москви у 1600–1601 рр.

Окремо варто виділити джерельну публікацію Миколи Крикуна, яка представляє матеріали білоцерківського замку за 1644–1647 рр. У статті Людмили Посохової показано, як учні православних колегіумів у XVIII ст. розширювали свої географічні знання.

Кілька слів щодо принципів публікації. Важко під одним дахом поєднати різні історіографічні традиції у написанні текстів. Тому ми зупинилися на своєрідному компромісі. Оформлення приміток у статтях зроблено за усталеними практиками української та польської історичної науки. Усі кириличні посилання у польськомовних текстах подані кирилицею. Наявність у польських текстах бібліографій обумовлена вимогами Міністерства науки та вищої освіти Польщі щодо наукових текстів.

Підсумовуючи наші прагнення, ми сподіваємося, що представлені роботи знайдуть свого вдячного читача, а цей том започаткує тривалу серію текстів про ранньомодерну людину Центрально-Східної Європи з новими авторами та новими цікавими історіями.

*Віталій Михайловський,
Ярослав Столицький*

Наталія Старченко

**УВ'ЯЗНЕННЯ ШЛЯХТИЧА
В КОНТЕКСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАВОПОРУШЕННЯ
(ВОЛИНЬ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XVI — ПОЧАТКУ XVII ст.)**

На кінець XVI ст. у законодавстві Речі Посполитої фіксуються зміни у ставленні до порушення правових норм (не лише як до приватної справи потерпілого, а й як до суспільного переступу). Зростає відповідальність за злочини та їх відчутність для злочинця, що виразно помітно на прикладі кари ув'язнення: зростає кількість норм, де передбачене «сидіння у вежі», зокрема, на її дні. З'являються заборони уникнення ув'язнення внаслідок замирення між сторонами, уніфікується облаштування місць позбавлення волі. Водночас ув'язнення стає важливою частиною ухвал приятельського суду як акт покори винуватця і умова поєднання супротивників, особливо у справах, обтяжених кровопролиттям. Поруч з тривалим терміном фіксується і символічне сидіння — упродовж кількох годин/днів. Виробляються певні ритуали такого добровільного ув'язнення. Отож ув'язнення як покарання за злочини може слугувати маркером змін у правовій культурі шляхти ранньомодерної Речі Посполитої.

Ключові слова: *злочин, ув'язнення, публічна кара, полюбовне судочинство, покора, замирення.*

Проблема появи в'язниці тісно пов'язана з переорієнтацією в дослідженнях насильства, що особливо помітна упродовж останніх двадцяти років. Йдеться передовсім про зміну підходів: від оціночних суджень з висоти моралі (явище, яке потрібно приборкувати; насильство — антитеза цивілізації тощо) до сприйняття його як вкрай динамічної аналітичної категорії. В поле зору дослідників потрапляє і питання дефініції насильства (скажімо, включення до неї вербального та символічного варіантів), і окреслення меж насильства в кожній окремій культурі та співвідношення легітимного і нелегітимного насильства, і стосунки між виконавцем, жертвою та свідками,

і пов'язаність насильства з владою. Врешті, список можна продовжувати¹. Відповіді на ці питання, незалежно від їх масштабу, безпосередньо вказують на специфіку конкретного суспільства та його культури, що й призвело до просування теми насильства з рівня маргінальних історіографічних сюжетів в число найпопулярніших досліджень останніх десятиліть. Не оминати в розмові про насильство і складну аналітичну проблему, яка широко дебатуються, але до вирішення якої, схоже, ще далеко. Ідеться про фактори, що сприяли зменшенню насильства упродовж тривалого часу, а конкретніше — від ранньомодерного часу й мало не до сьогодні. Серед них перед веде теза, що у дисциплінуванні громадян вирішальну роль має держава, тож її централізація призводить до розбудови та зміцнення судової системи, її бюрократизації та посилення соціального контролю через вторгнення у приватну сферу.

Піонер у дослідженні історії в'язниці Мішель Фуко наголошував, що її народження було частиною загальної трансформації суспільства на зламі XVIII та XIX ст., а сама вона — відтворювала «всі механізми», які в ньому присутні. Він зазначав дві функції в'язниці — позбавлення злочинця свободи, яким той ніби сплачує борг перед суспільством за переступ, і, що найголовніше — дисциплінування і перетворення особистості злочинця, його впокорення. Появу кари ув'язнення автор прив'язує до зростання для людини Нового часу свободи як загальної цінності, що була більшою, ніж грошове відшкодування, відповідно, й зростання дошкульності позбавлення волі². Пітер Спіренбург, натомість, заперечує пізні датування Мішелем Фуко появи в'язниці, наголошуючи на одночасному існуванні в ранньомодерний час і плахи, і кари ув'язнення. Для нього в'язниця — наслідок централізації держави та тісно зрощеного з нею цивілізаційного процесу. Спіренбург закликає досліджувати не лише історію власне в'язниці, а й інших видів ув'язнення, а також уважно ставитися до соціального контексту явища³.

Утім, як зауважує Стюарт Керролл, модернізаційні теорії «пояснюють усе й нічого», адже вони прийнятні лише як загальні міркування, натомість на рівні емпіричного матеріалу їх важко верифікувати. До того ж коливання рівня насильства могли відбуватися упродовж одного покоління, що ставить під сумнів трансформацію людини як фактору впливу на пом'якшення міжособистісних стосунків, зростання чутливості до жорстокості чи зміни в манерах поведінки⁴.

¹ Огляд історії насильства та її головних напрямків див.: *Carroll S. Introduction // Cultures of Violence. Interpersonal Violence in Historical Perspective / Ed. by S. Carroll. — Basingstoke — New York: Palgrave Macmillan, 2007. — P. 1–40.*

² *Фуко М. Наглядати і карати. — К., 1998. — С. 286–289.*

³ *Spiereburg P. The Prison Experience. Disciplinary Institutions and Their Inmates in Early Modern Europe. — Amsterdam: University Press, 2007.*

⁴ *Carroll S. Introduction... — P. 16–20.*

У контексті цих міркувань спробую проаналізувати присутність у приписах II (1566 р.) і III (1588 р.) Литовських Статутів (далі — ЛС), а також у сеймових конституціях останньої третини XVI — початку XVII ст. кари ув'язнення, а також зафіксувати ті зміни, що постали. Увага до II ЛС зумовлена його статусом — за умовами Люблінської унії, саме він мав діяти в «українських» воєводствах, вилучених зі складу Великого князівства Литовського на користь Польської Корони. Натомість III ЛС, хоч практично і не використовувався в зазначений час на Волині, однак може засвідчити напрямок правничої думки з її увагою до посилення покарань в цілому і до «сидінням у вежі» зокрема. Конституції досить активно впроваджувалися у волинську судову практику, хоч інколи під час судових процесів траплялися заперечення проти їх використання як таких, що суперечать «волинському праву». Аналізуватимуться також матеріали гродського та земського судів, які демонструють особливості провадження конфлікту в шляхетському соціумі та механізми його поладження, де судочинство насправді було лише одним із елементів. Ця культурна специфіка суттєво позначалася на використанні кари ув'язнення не стільки як покарання за злочин, скільки як акту символічного впокорення винуватця у складному механізмі стримування насильства в соціумі⁵.

«Neminem captivabimus nisi iure victum»

Правове регулювання. Одразу зауважу, що свобода як безумовна цінність для людини кінця XVIII ст., на якій акцентував увагу Мішель Фуко в контексті народження в'язниці, мала величезне значення і для шляхтича ранньомодерного часу. Засада *«neminem captivabimus nisi iure victum»* («нікого не ув'язнимо без судового вироку»), що гарантувала особисту недоторканність, лежала в підґрунті шляхетських вольностей⁶. Втім у I ЛС (1529 р.) відсутня спеціальна норма, де йшлося б про заборону ув'язнення, натомість заборона позбавлення осілого шляхтича⁷ свободи без судового розгляду скарги і декрету фіксується у II ЛС (розд. 3, арт. 7) та III ЛС (розд. 3, арт. 10) («... каждый шляхтич оселый, подле права непозваныи и непоконаны правом, от нас, Господара, и от жадного враду иман и в везеньє сажон быти не маеть»).

У той же час II ЛС лише декларує цю заборону, однак не передбачає відповідальності за нелегітимне ув'язнення. І лише у поправі Статуту консти-

⁵ Добровільний характер ув'язнення представників нобілітету, що був пов'язаний із процесом замирення, зауважує і Стюарт Керролл: *Carroll S. Blood and Violence in Early Modern France.* — Oxford — New York: Oxford University Press, 2006. — Р. 198.

⁶ Уперше цю засаду було сформульовано у привілеї Владислава II Ягайла 25 квітня 1425 р., виданому у м. Бресті Куявському, а впроваджена єдльненським 1430 р. та краківським 1433 р. привілеями в обмін на визнання синів Ягайла спадкоємцями до трону.

⁷ Неосілого шляхтича могли затримати й без судового декрету як особу, що не мала певної прив'язки у вигляді нерухомості і, відповідно, включеності в шляхетську корпорацию (яка виступала гарантом дотримання шляхтичем певних вимог).

туцією сейму 1578 р., дія якої поширювалася тільки на територію ВКЛ, зазначається, що у таких випадках за королівським наказом ув'язнений шляхтич мав бути звільнений спеціальним посланцем і відданий на поруку, а потому обидві сторони повинні стати на суд короля. У випадку відмови відпустити ув'язненого протилежну сторону мали покликати на королівський суд за порушення права («квалт права посполитого») та присвоєння королівської влади («зверхность, которая нам тылко належит, над себе равным привлащал»). Затримати шляхтича можна було лише під час скоєння ним убивства чи крадіжки в домі, тобто на «гарячому вчинку»⁸. Якщо під час суду з'ясовувалася відсутність вини попередньо ув'язненого, то його кривдник мав «сидіти» удвічі довше. У випадку смерті під затриманого, винуватець повинен був платити за його голову ув'язненого та сидіти на дні вежі рік і шість тижнів.

Детальніше ці питання розроблені у III ЛС (розд. 4, арт. 29; розд. 11, арт. 28; розд. 14, арт. 4). Серед інших норм варто звернути увагу на параграф «Хто бы шляхтича взял до везенья своего свовольне и над ним се паствил albo его у везенью уморыл» (розд. 11, арт. 28), де не передбачено було винятків, які дозволяли б «приватно» затримувати особу шляхетського стану. У разі ж порушення цього припису безправно ув'язнений мав доводити свою кривду у гродському чи королівському суді, за що винуватець мав заплатити (за «квалт») 12 кіп грошів у подвоєному розмірі, адже йшлося про образи честі, а також відшкодувати втрати. Додатково «за своволенство такое и легкое поваженье права и покою посполитого» правопорушник мав сидіти у вежі фіксований термін — чверть року на дні вежі, «на головники постановленной», тобто там, де карають убивць. За відмову від ув'язнення передбачена була кара вигнання (баніції). У випадку скалічення в ув'язненні чи смерті в'язня винуватець мав каратися аналогічним чином⁹.

Паралельно з III ЛС посилюється відповідальність за ув'язнення шляхтича і конституцією коронаційного сейму 1587–1588 рр., де міститься параграф *O pojmaniu i więzieniu szlachcica*. Винуватець за позбавлення свободи собі рівного шляхтича мав каратися штрафом у 120 гривень і публічною карою (*pro poena publica*) — сидінням на дні вежі рік, до того ще додавався

⁸ У самому тексті виняток сформульований не досить чітко.

⁹ Той же артикул 28 (розд. 11) передбачав, що пійманих на гарячому неосілих злодіїв чи розбійників можна лише затримати і одразу відправити до гродського уряду, де їх мають судити. Підставою для застримки неосілого шляхтича вважаються такі обставини: явна крадіжка (розд. 14, арт. 21) та якщо він був слугою-втікачем (можна затримати шляхтича на 3 дні, а нешляхтича на 3 тижні) (розд. 12, арт. 22). Слугу, пійманого під час крадіжки, дозволялося ув'язнювати до судового декрету, однак доведена під час процесу невинуватість надавала йому підстави звертатися до суду з приводу образи честі та вчинених шкод.

потроєний час ув'язнення жертви. У випадку спротиву винуватцеві загрожувало позбавлення честі (інфамія)¹⁰. Сейм 1601 р. спеціально поширив дію цього параграфу на Волинське, Київське і Брацлавське воєводства всупереч попередньому опротестуванню конституції шляхтою цих воєводств¹¹.

Тож, як бачимо, нелегітимне позбавлення волі шляхтича у правовій сфері від 1570-х рр. трактується не лише як кривда постраждалого, тобто справа приватна, а й як порушення базових шляхетських свобод та замах на публічний порядок, відповідно — злочин проти суспільства. Тому обов'язковою стає й кара ув'язнення за такий вчинок — *poena publica*, яка мала бути неминучою й дошкульною.

Повсякденні практики

У конфліктному повсякденні Волині ув'язнення без судового декрету сприймалося передовсім як порушення шляхетських прав, яке урівнювало шляхтича з людьми простого стану, а також як акт зганьблення, що ототожнював затриманого зі злочинцем. Так, Яреміаш Залесовський, пійманий «на гарячому» як убивця Григорія Волчка-Жасківського та ув'язнений в замок, наголошував, що його привели зв'язаного, відповідно, «не такъ, яко из шляхтичомъ ся обыходят, але яко зъ яким чоловікомъ простого стану», не позвали до права, «што, деи, естъ над право посполитое и над волност шляхетскую», ув'язнили, «кгда ж право посполитое насъ учит, ижъ жаден не может быти поиманъ, одно тотъ, которьи бы правомъ переконанъ былъ»¹².

А Олександр і Даніель Гулевичі скаржилися на Войтеха Мончевського, який з помічниками і торчинськими міщанами їх побив, а потому «на взгяду стану ихъ шляхецького [...] до турми, яко якихъ лотровъ и зълочинцовъ, посажали» і випустили з «приватного везеня» лише наступного дня увечері¹³.

В іншій скарзі на незаконне ув'язнення ці дії класифікуються таким чином: «С повиньности своеи хрестиянское выкročилъ, право Божее посполитое и прирөжоное, также и волност шляхетскую, которою се каждый человекъ стану шляхетского слушне веселиться маеть, зкгвалътилъ»¹⁴. А Криштоф Холоевський скаржився на Остафія Єловича Малинського, який

¹⁰ Volumina constitutionum (далі — VC). — Т. II: 1550–1609 / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. — Vol. 2: 1587–1609. — Warszawa, 2008. — S. 67.

¹¹ Ibid. — S. 275.

¹² Центральний державний історичний архів України у Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 25: Луцький гродський суд. — Спр. 28. — Арк. 28 зв.–41. Насправді у випадку Залесовського затримання його відбулося згідно з правовим приписом на «гарячому вчинку» — одразу під час убивства, однак нас цікавить в даному випадку не факт легітимності ув'язнення, а риторика з цього приводу.

¹³ ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 163. — Арк. 456–460 зв.

¹⁴ Там само. — Спр. 31. — Арк. 841–841 зв.

наказав слугам його побити, а також «до замъку перед их милость паны депутаты, *якобы одного злочинцу* [курсив тут і далі автора статті], водити»¹⁵.

Михайло Загоровський, трибунальський депутат, як образу для честі сприйняв слова Ісака Дегтевського про погрозу Михайлові від інших депутатів посадити його до вежі («где бы в Петрькове з ызбы судовое не втекъ, *невне быс у вежи был*»). Ці слова, «ущипливые и доткливые доброи славе», Загоровський засвідчив возним і свідками для подальшого провадження з Дегтевським справи у Трибуналі¹⁶.

Погрози заподіяти шкоду інколи включали й обіцянку ув'язнити: «Тому приятелю моему тарасом грозил и до везеня его осадити хотилъ»¹⁷. Попри відсутність у II ЛС покарання за незаконне ув'язнення шляхтича, потерпілого часто змушували присягати в тому, що він не буде позивати свого кривдника до суду. Так, Ян Бавор-Пилитовський скаржився на Матея Степковського, який наслав свого приятеля, Яна Вільчопольського, на маєток Пилитовського, його самого ув'язнив, бив і погрожував: «Пташку, не вылетиш ми оттуля, леда якъ маю на тебе шестнадцат тисечей золотых готовых». А пушаючи его от себе з везенья, поведил еси: „Если мене о тое позывати будешъ, тое ж будет, же на тебе знову на дом нашлю и забити тебе кажу”»¹⁸. Присягання за таких обставин траплялася досить часто. Скажімо, Михайло Васильович Гулевич наїхав на маєток Миколая Дубровського Чаруков, побив господаря, погрожував убити, а наостанок змусив «пят[и]кротъ» присягати, «абым противко ему и противко слугам его, якъ правне, такъ и помстою не поступовал и не мстился»¹⁹.

Попри те, що така вимушена присяга не мусила шкодити «кривоприсяжнику» в разі його скарги, однак вона виступала додатковим елементом образу. Наведу яскравий приклад. Володимирський війський Василь Гулевич скаржився на те, що його давній недобррозичливець, луцький староста Олександр Пронський, прямо під час судових засідань ображав його «слова, уцтивости моее ущиплывыми», погрожував, наказав прибити на воротах і на ринку якісь виписи з книг, що шкодили честі Гулевича, а також кілька разів ударив його в груди. Потім слуги Пронського за його наказом виволокли скаржника в замок, поставили поруч з якимось трупом і сказали: «Хочеш ли, деи, злыи чоловече, абы ся тоби кости не попадали, не зступуи с того мистца». Справа діялася взимку, а Гулевич мусив стояти так кілька годин, поки хтось із приятелів не звернувся до кн. Костянтина Острозького з проханням, аби той допоміг звільнити войського «с так

¹⁵ Там само. — Спр. 459. — Арк. 302.

¹⁶ Там само. — Ф. 28: Володимирський гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 390.

¹⁷ Там само. — Спр. 19. — Арк. 82 зв.

¹⁸ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк. 292.

¹⁹ Там само. — Спр. 42. — Арк. 295–296.

великого а окрутного везеня». Князь особисто прийшов до замку і кілька годин уночі, «указуючы право посполитое, и прозбою своею» вмовляв старосту відпустити Гулевича. Врешті той погодився, однак з умовою, що володимирський війський перепросить його самого і гродський уряд. Ув'язнений спочатку відмовлявся, однак був попереджений, що староста заборонив давати йому одяг чи пускати до приміщення. Тож за повторним втручанням кн. Острозького Василь Гулевич погодився на умови Пронського, однак попередив, що далі провадитиме з ним справу у суді. Для нас цікава мотивація приятелів, наведена Гулевичем, які переконували ув'язненого погодитися на умови і перепросити кривдників: «...з везеня выходят не тылко прозбою, але и запис речи шкодити не може, наостаток и за присекою люде з везеня выходят, а то им не шкодит». Вона вказує на поширену практику ув'язнення як варіант образи для супротивника, що міг супроводжуватися змушенням ув'язненого до перепрошення кривдника, до якихось записів, а також до присяги. Врешті, Гулевич, зваживши на поради приятелів, а також заявивши, що «правом с паном старостою чинити буду», перепросив Пронського і гродських урядників перед зібранням шляхти і в присутності кн. Острозького: «З молодости лет своих его, пана старосту луцкого, з детинства его целым сердцем радем его милости служил, а тепер за грехом моим тымем его милости самого и уряд его образил, абы ми то пробачили». Утім, одразу потому війський заявив «его милости князю воеводе киевскому и веле людам зацным, же я тои кривды своее князю Пронскому молчати не буду»²⁰.

Позбавлення волі могло бути короткотривалим, часто до наступного дня, радше як символічний акт помсти поміж іншими діями, а могло тривати й значний час. Так, возний Андрій Керсновський визнав, що Василь Красенський, королівський секретар, «звазнившись» на нього, 28 серпня 1579 р. прийшов до замку і перед підстаростою оповідав про вчинені Керсновським шкоди: той нібито десь подів його чотири комяги жита. Обвинувачений показав протестацію з гданських книг про арешт того жита слугою Остафія Воловича, однак Красенський слухати нічого не хотів і вимагав відшкодування втрат. А не отримавши бажаного, наказав слугам Керсновського «у тарас усадити и куною до стены за шию прибыть, и сторожу свою зоставил». Староста Олександр Жоравницький, повернувшись з війни з-під Полоцька 22 листопада, дозволив його випустити «и по замьку вольно ходити. И через увес рок, ходечи в замьку, оповедал есми и прошувал ся есми, абых был сужон», однак Красенський на прохання не реагував. Натомість він указав, що судовий процес шкодить честі шляхтича: «Мало ест утратил чотыри комяги жита, еще ся домовляешъ, *штобъ ест сужонъ, и мене славишь*». Ста-

²⁰ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 18–19 зв.

роста на прохання ув'язненого розглянути справу у суді відповів: «Поиди прочь из замку, а даи ми покои»²¹.

Показова справа про ув'язнення Степана Боговити́на-Шумського у кременецькому замку під час безкоролів'я. 20 січня 1575 р. його дружина Настася Сенютянка внесла скаргу до луцького гроду, що Федір Сенюта, кременецький військый, позвав Степана до каптурового суду, який мусив розпочати роботу 27 лютого 1574 р., про вбивство у Кременці підданого. Однак судді не з'їхалися, а Федір змовився з деякими шляхтичами і з кременецькими гродськими урядниками, в результаті чого вони відібрали у Степана листи, а його самого «кгвалтовне, безъ жадное хрестянское лютости, окрутне», в замку побили, роздягли до сорочки, трьома ланцюгами скували, одним з яких — за горло, кайдани на ноги вклали, посадили до ями глибиною в сім сажнів і вкинули до нього труп повішеного (цілком можливо, підданого Федора Сенюти).

А коли дружина прийшла до замку довідатися про Степанів стан, підстароста їй до чоловіка не допустив: «Поведил: „Чому ся не стараешъ о мужа своего, певне зъ зимна здохне, бо, деи, в одной сороцце есть оса-жон”». А коли Настася попросила дозволу вкинути ув'язненому до ями постіль, він вимагав за те платні, мотивуючи їй таким чином: «Треба бабе на боты и на черевики, на панчошки и на подвезки». До підстарости приєдналися суддя и писар: «Хочешъ ли, абыс до него постел дала, даи же нам двадцат копъ грошей и по жеребцу». Врешті, торг дійшов кінця — жінка розпрощалася з 20 копами, а вони дозволили вкинути до ями «гуню а перинку».

Потому Настася поїхала з приятелями до старости кн. Януша Збаразького, просячи віддати чоловіка їм на поруки. Той погодився випустити Степана до «волного везенья до светлицы», однак у ланцюгу і під охороною двох Боговитинових приятелів. Додатковою умовою було: якби Степан утік, на його місце могли посадити поручителів і забрати їх маєтність. За таке рішення Збаразький отримав 50 золотих і ланцюжок. Як з'ясувалося, в ув'язненні Шумського було зацікавлено багато осіб, що намагалися використати несприятливі для ув'язненого обставини з метою реалізації своїх інтересів — окрім матеріальних йшлося про відмову Степана від провадження судових справ:

Хочеш ли, Шумский, з вежи и ямы до вольнейшого везенья выйти, даи же кнзю старосте таковыи на себе запись датою назадъ за тридцат недел, вызво-ляючи с права небожчика князя старосту кременецкого, отца его милости; ку тому вси права з Анъдреемъ Харитоновичомъ, с паном Сенютою Залескимъ, Хведоромъ Корънацкимъ, Степаном Кресинскимъ, так же и з долъгу небожчи-ка пана Михаила Боговити́на абы вызволил.

²¹ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 31. — Арк. 342 зв.–345 .

У підсумку Степан Шумський відмовився виконати вимоги, адже йшлося, за його словами, про кілька тисяч кіп²².

Возний, що ходив до кн. Януша Збараського з листом-проханням волинських воєводи і каштеляна відпустити Шумського, засвідчив, що бачив того «у везенью посаженого, то есть у ями, где злодиюв сажают, а над нимъ у коморци труп ниякис поставлены». Підстароста засвідчив перед возним, що Степана посадили за безправну розправу (повішення) над підданим Федора Сенюти. Врешті, лише 31 січня Боговита витягли з ями і перевели до вежі²³.

Навряд чи у випадках з ув'язненням Василя Гулевича і Степана Боговита, попри добру їх соціальну позицію на Волині, хтось був покараний. Скарги на луцького старосту Олександра Пронського про свавільні дії його слуг з ініціативи самого старости не були рідкістю, однак староство він втратив не через те²⁴. Те саме можна сказати й про кременецького старосту кн. Януша Збараського, який тримав міцною рукою повіт до самої смерті. В даному разі обидва, схоже, вважали себе джерелом влади у регіоні. Натомість мені не трапилося факту покарання за ув'язнення шляхтича, можливо тому, що випадки з серйозними наслідками для винуватця у цей час традиційно завершувалися полюбовним розв'язанням конфлікту, а сам акт ув'язнення був лише одним із елементів обвинувачення²⁵. Однак ставлення до цього злочину було в спільноті достатньо серйозним. Поруч з найтяжчими злочинами — «нахожене» на дім у королівському місті та його скривавлення, за які було передбачено кару смерті, Малхер Овлучимський ставить і безправне ув'язнення, посилаючись при цьому на конституцію про сидіння у вежі 1588²⁶. А Миколай Васьковський справу про своє побиття і ув'язнення Іваном Русальським і Василем Івановичем Вербським доводить виведенням шкруптинії, яка зазвичай застосовувалася у випадках убивств і в справах, де йшлося про честь²⁷.

²² Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 17–18; Акты Виленской археографической комиссии. — Вильно, 1867. — Т. II: Акты Брестского земского суда. — С. 228–249.

²³ Там само. — Арк. 42 зв.–43 зв.

²⁴ Князь Олександр Пронський, як він твердив у листі до короля, був позбавлений уряду старости несправедливо, через свою прихильність до кандидатури Максиміліана під час третього безкоролів'я, однак лише через два роки потому, коли отримав вибачення від короля. Цілком імовірно, що у звільненні староства був зацікавлений канцлер Ян Замойський, який отримав можливість передати важливий уряд в руки своєї людини — вірного клієнта Олександра Семашка.

²⁵ Так, у скарзі володимирського єпископа Мелетія Хребтовича-Богуринського про напад на нього «розбоинимъ обычаемъ» Дем'яна Гулевича — спроба вбити, захоплення речей і документів, ув'язнення слуги (див.: ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 359 зв.–360 зв.)

²⁶ ЦДІАУК. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 253–253 зв.

²⁷ Там само. — Спр. 26. — Арк. 526 зв.–527 зв. Справи про поранення взагалі розглядалися у земському суді, а не гродському, де традиційно вирішувалися справи кримінального характеру.

Кара ув'язнення у правових приписах

Аналіз Статутів засвідчив поступове кількісне зростання в межах трьох редакцій правових норм, де покаранням за різні види злочинів виступало ув'язнення. У І ЛС (1529 р.) ця кара зустрічається лише тричі, у ІІ ЛС — вже в 30 випадках, а у ІІІ ЛС (1588 р.) про «вежу» згадують понад 40 разів²⁸. Збільшення, втім, частково відбувалося за рахунок появи нових норм. У пропонованій нижче таблиці я спробувала порівняти «покарання вежею» за ті види правопорушень, які фіксуються в ІІ і ІІІ ЛС, а також подати нові у ІІІ ЛС, які видаються прикметними в контексті заявленої проблеми. Зупинюся на деяких із них.

Звертає на себе увагу той факт, що частина нових правових норм у ІІІ ЛС спрямована передовсім на захист честі шляхтича, де сидіння у вежі розглядається як симетричне покарання за образу (розд. 11, арт. 27). Так, побиття шляхтича кием, дубцем чи пугом, що сприймалося як ураза для честі («зелживост»), мало каратися удвічі тривалішим перебуванням в ув'язненні, аніж поранення «залізною» зброєю, попри більшу її травматичність.

До образливих для шляхтича дій, що каралися ув'язненням, належало також безпідставне оскарження про «речы, почтивости и доброй славе доткливые», а також звинувачення в нешляхетстві. Ті слова не мали шкодити обвинуваченому, якщо кривдник у суді від них відмовлявся. Однак повторені звинувачення, навіть у випадку відмови від них, мали каратися ув'язненням. Якщо ж винуватець відмовлявся сісти до замку або не висидів шести тижнів, мав заплатити скривдженому 50 кіп і сісти на означений термін. Також вказувалося, що заочна «примовка» не має шкодити оскарженому, натомість вона підважує добру славу мовця, «бо доброму человеку не годиться лихо говорити о почтивом» (розд. 3, арт. 27). Ув'язненням за ІІ і ІІІ ЛС каралося безпідставне звинувачення у позашлюбному народженні, якщо кривдник відмовлявся у суді спростувати свої слова такою фразою: «Што есьми менил на тебе, жебысь ты был неучстивое матки и не чистого ложа сын, том на тебе брехал, яко пес». Сидіння в замку мало тривати доти, аж поки винуватець виконає умови (ІІ ЛС, розд. 3, арт. 25; ІІІ ЛС, розд. 3, арт. 27).

Водночас фіксуються зміни у ІІІ ЛС порівняно з ІІ ЛС за аналогічні переступи:

- з'являється кара «вежі» там, де попередньо йшлося лише про грошові виплати (скажімо, за ляпас, виривання бороди чи побиття кием: ІІ ЛС, розд. 11, арт. 13);
- збільшується термін ув'язнення (див. *Таблицю*);
- погіршуються умови перебування у вежі (у ІІ ЛС сидіння на її дні зустрічається лише в одному випадку, натомість у ІІІ ЛС практично всі

²⁸ Ширше про зміни див.: *Малиновский И.* Учение о преступлении по Литовскому статуту. — К., 1894. — С. 6–17.

переступи, де йшлося про умисне заподіяння фізичних шкод здоров'ю шляхтича, каралося саме так);

- послідовно декларується принцип таліону: за свідоме скалічення супротивника частиною кари мала бути аналогічна розправа над кривдником, «наследующы в том права божего», що відсутнє у II ЛС (III ЛС, розд. 11, арт. 27).

У III ЛС (розд. 4, арт. 31–32) присутні два окремі артикули, присвячені облаштуванню місць ув'язнення та правилам перебування там скараних. Перший з них («О опатрности везенья на врядех наших и о бранью потуремного от вязней») встановлював платню за сидіння, розмір «добових» на утримання неосілого в'язня, покладав відповідальність на урядників за охорону злочинців та відшкодування потерпілим в разі їхньої втечі, а також застерігав про скарання на смерть та втрату почтивості тих, хто сприятиме злочинному звільненню ув'язненого або вб'є ката. Другий («О нечиненью фолькги у везенью») — продовжує тему обов'язкової кари для засудженого зі всією строгістю та встановлює відповідальність за сприяння злочинцеві в уникненні сидіння у вежі чи покращенні умов перебування в ув'язненні. Так, урядник (включно зі старостою), який допускав переведення на гору вежі тих, хто мав сидіти на дні, допускав будування коминів у вежі чи чинив іншу «фолькгу» засудженому, мав платити 40 кіп позивачеві. Заборонялося також поза волею скривдженого зменшувати термін перебування в ув'язненні чи покращувати його умови особам, що добровільно сіли до замку. Сторона потерпіла мала право контролювати умови ув'язнення свого контрагента.

Суму в 40 кіп мав виплачувати позивачеві і гродському урядові осілий шляхтич в разі відмови від сидіння у вежі за декретом (якщо не йшлося про тяжкі злочини).

Кара «вежі» за II (1566) і III (1588) Литовськими Статутами²⁹

№	Правопорушення	Термін ув'язнення за II ЛС	Термін ув'язнення за III ЛС
1	Образа сторони або суддів під час засідань та образа судьями однієї зі сторін	6 тижнів (розд. 4, арт. 39–41)	6 тижнів (розд. 1, арт. 14; розд. 4, арт. 62–63)

²⁹ Матеріал даної таблиці не обіймає всіх випадків кари ув'язнення в ЛС, а представляє вибірку найяскравіших з них, а також ті правопорушення, які найчастіше вчинялися шляхтою. Зі зрозумілих причин я не торкалася кари позбавлення життя (кара «горлом»), оскільки це інша велика тема. Інформація у таблиці про термін ув'язнення інколи містить вказівку, що засуджений мав сидіти на дні вежі, у всіх інших випадках ідеться про сидіння в горішній частині.

УВ'ЯЗНЕННЯ ШЛЯХТИЧА В КОНТЕКСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАВОПОРУШЕННЯ

2	Побиття возного і нищення позовів	6 тижнів (розд. 4, арт. 6)	12 тижнів (розд. 4, арт. 11)
3	Недбальство адвоката		4 тижні (розд. 4, арт. 59)
4	Ляпас чи виривання бороди		3 тижні (розд. 11, арт. 27)
5	Рани, завдані будь-якою «залізною зброєю»		6 тижнів (розд. 11, арт. 27)
6	Повторне недоведене звинувачення в нешляхетстві або в діях, які ображають честь і добру славу шляхтича		6 тижнів (розд. 3, арт. 27)
7	Побиття кием, пугом, дубцями «з образою» для шляхтича		12 тижнів на дні вежі (розд. 11, арт. 27)
8	Вогнепальне поранення в місті		¼ року на дні вежі (розд. 1, арт. 10)
9	Дії щодо вагітної, які спричинили викидень		¼ року (розд. 11, арт. 15)
10	Свавільне ув'язнення шляхтича		¼ року на дні вежі (розд. 11, арт. 28)
11	Наїзд без поранених і вбитих в домі жертви		12 тижнів «вежі» (розд. 11, арт. 1)
12	Наїзд з пораненням, де ініціатор мав бути скараний на горло, а його помічники покарані ув'язненням		1 рік і 6 тижнів на дні вежі (розд. 11, арт. 1)
13	Наїзд з кривавими наслідками, але коли бракувало свідків для доведення; за наїзд на храм і побиття в ньому	12 тижнів (розд. 11, арт. 2–3)	24 тижні на дні вежі (розд. 11, арт. 1–3)
14	Втрата потерпілим однієї з частин тіла під час бійки	24 тижні (розд. 11, арт. 13)	½ року на дні вежі (розд. 11, арт. 27)
15	Втрата потерпілим двох ніг, рук, вух тощо, або втрату мови в результаті травми	рік і 6 тижнів (розд. 11, арт. 13)	½ року на дні вежі (розд. 11, арт. 27)
16	Поранення на поединку, якщо інший дуелянт виявиться неушкодженим		½ року (розд. 11, арт. 14)
17	Вбивство під час сутички («звади»)	1 рік і 6 тижнів (розд. 11, арт. 26)	смертна кара (розд. 11, арт. 10)
18	Співучасть у навмисному вбивстві (де один із учасників скараний на смерть):	46 тижнів на дні вежі (розд. 11, арт. 12)	1 рік і 6 тижнів на дні вежі (без скорочення терміну) (розд. 11, арт. 29)
19	Гасіння свічки, після чого трапилося поранення чи вбивство	1 рік і 6 тижнів (розд. 11, арт. 27)	1 рік і 6 тижнів на дні вежі (розд. 11, арт. 11)

Посилення відповідальності за тяжкі злочини через уведення кари ув'язнення чи контроль за її відповідним виконанням помітне і на рівні сеймових конституцій. Так, у конституції сейму 1578 *Siedzenie główników* зауважувалося, що старости і їх намісники полегшують умови перебування в ув'язненні скараних за вбивство («*gdy kogo o zabicie głowy na dno do wieże skażą, w wieży przętry i kominy głównikom budować i tamże siedzieć dopuszczają*»), відповідно, за такі дії призначався штраф, а родичам убитого дозволялося контролювати умови сидіння убивці³⁰.

У конституції сейму 1588 р. в кількох артикулах акцентується увага на ув'язненні як публічній карі (серед іншого, й за ув'язнення шляхтича, про що вже згадувалося). Обов'язковою умовою поєднання родичів убитого з убивцею оголошується ув'язнення винуватця. За відмову «сісти у вежу» або недотримання передбаченого терміну скараному загрожувала інфамія. Якщо ж найближчі родичі, всупереч конституції, єдналися з убивцею та звільняли його від сидіння у вежі³¹, або ж не позивали його до суду упродовж року, а чи, позвавши, не доводили справи до ув'язнення, тоді ініціювати процес проти злочинця могли й родичі будь-якого ступеня спорідненості. У випадку відсутності родичів на гродський суд покладався обов'язок позивати винуватця «про вежу» до Трибуналу. Вводилася відповідальність і для ініціатора поєднання, який мав каратися таким же чином, як і злочинець³². Цією ж конституцією старост і королівських намісників зобов'язали облаштувати вежі для ув'язнення до найближчого свята св. Михайла (29 вересня) під загрозою судового процесу в разі її невиконання і штрафу в 200 гривень³³.

Як бачимо, до кінця XVI ст. фіксується процес посилення відповідальності за переступи, зокрема, з допомогою публічної кари ув'язнення, яка засвідчує зміни у ставленні до злочину. До того злочин сприймався переважно як приватна справа потерпілого («кривда»), де завданням судочинства було в першу чергу відшкодування втрат скривдженого. Сторони могли замиритися в будь-який момент на різних умовах. Натомість зафіксовані зміни акцентують увагу на суспільній стороні злочину, який має бути покараний зі всією строгістю закону незалежно від договірних стосунків сторін конфлікту.

³⁰ VC. — Т. II. — Vol. 1: 1550–1585. — Warszawa, 2005. — S. 412.

³¹ Зауважу, що подібні звинувачення траплялися, щоправда, часто маніпулятивні. Так, у зв'язку з убивством Яна Ворони його дружина Янова Воронина Богдана з Угриновських позвала до Трибуналу Олександра Ворону про домовленості з обвинуваченим у вбивстві Матвієм Rogozинським, які не передбачали ув'язнення останнього («о заеднанье вежи»). Зі свого боку, про те ж саме Олександр позвав Янову Воронину Богдану Угриновську — «о заеднанье вежи Матфея Rogozенского и о нестоянье ему на горьло за забитье небожчика Яна Ворони Боротинского» (ЦДДАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 33–33 зв., 37–37 зв.).

³² VC. — Т. II. — Vol. 2. — S. 66–68.

³³ Ibidem. — S. 275.

«Сидіння у вежі» в судових та квазісудових практиках Волині

Спробуємо натомість на підставі актових книг Волинського воєводства простежити, як ці правові приписи функціонували на рівні повсякденних судових практик та під час замирення ворогуючих сторін в рамках полюбовного судочинства, метою якого було поєднати супротивників. Передовсім варто зауважити розуміння шляхтою публічного характеру кари ув'язнення, спрямованої на обмеження насильства: «урядови о вежу чинити, абы ся мужобойство не множило»³⁴. Ув'язнення шляхтою сприймалося як тяжка кара: «...найсрожшии артикул, то ест [...] седене принял»³⁵, «седене терпели»³⁶. Слідство з уряду, так звана шкрутинія (*scrutinium*), призначалося для доведення чи спростування вини лише у випадку тяжких злочинів, де обвинуваченому загрожувала кара смерті чи втрати честі. В одній зі справ зустрічаємо твердження про виведення шкрутинії «толко в речах кривавых а о вежу», тобто ув'язнення прирівнюється до найтяжчих кар³⁷.

Водночас актові книги до 20-х років XVII ст. практично не містять згадок про перебування шляхтичів в ув'язненні за судовими декретами³⁸, що можна пояснити особливостями шляхетської культури в цілому та функціонуванням судової системи зокрема. У шляхетській спільноті, де регулятором стосунків виступали честь і добра слава, які, в разі їх ушкодження, необхідно було відновлювати, судовий декрет і ув'язнення сприймалися як ураза для «почтливості» шляхтича. Тож кара не припиняла ворожості, а хіба спричиняла її ескалацію, множачи акти помсти на відшкодування нанесеної образи.

³⁴ ЦДДАУК. — Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 147–149.

³⁵ Там само. — Спр. 2. — Арк. 799.

³⁶ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 123.

³⁷ Там само. — Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 218 зв.–220 зв.

³⁸ Наведу приклад рідкісної справи для останньої третини XVI ст. ухвалення кари «вежі» луцьким гродським судом для шляхтичів з доброю соціальною позицією в регіоні. Під час судового процесу уже згадуваний Василь Гулевич обізвав Івана Борзобогатого-Красенського «потварцою», тобто наклепником, що звинувачений в образливій для шляхтича дії «отповедати не занехаль, твердячи оного быт Гулевича фалширомъ». Суд просив уважати на місце, однак Гулевич заявив: «Не естемъ, деи, таким, яко мене тут Борзобогатыи менит, але он, бо и тая вся справа, на мене от Козиньское зложоная, отно през того неприятеля моего Борзобогатого». Борзобогатий, своєю чергою, просив, щоб Гулевичъ, «иж его неучтивыми словы тут у суду зелжил, водле права [...] через декретъ судовыи каран был». Суд, бачачи, що справа між супротивниками стосується питань честі, які гродському судові не належать, відіслали її на сейм до короля, а за неповагу до суду (II ЛС, розд. 4, арт. 39–40, а також конституція «о учтивост судов») наказали обом сидіти шість тижнів у луцькому замку, «не сходячи», а у випадку відмови — «яко свовольники на выволане до его королевское млсти одосланы быти мают». Попри нагадування про необхідність виконувати декрет, порушники спокою до замку не сіли, а судді, як і обіцяли, відіслали справу до короля на «виволання» (ЦДДАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 55–57, 57–58).

Наведу промовистий приклад. Під час засідання земського суду Дмитро Яловицький вихопив аркебуз, як твердив його супротивник Михайло Мишка-Варковський, з метою його вбити. Натомість Яловицький пояснював, що саме Мишка виступав ініціатором конфлікту, ображаючи його та викликаючи на поєдинок: «... словы неучтивыми а попудливими на мене торгал и, легъце собе мене поважаючи, соромотил, бити а рострутити хвалилься, и на руку мене вызываль, и двору зо мъною чинити просиль». Тож він узяв у свого слуги аркебуз не для того, щоб стріляти у Мишку перед судом, а з метою стати на поєдинок зі своїм кривдником поза межами замку. На доведення своїх слів Яловицький заявив, що готовий присягнути. Судді ухвалили: Яловицькому присягнути в тому, що він не мав наміру вбивати Мишку, та відбути шеститижневе ув'язнення в замку. Відмова від присяги мала коштувати Яловицькому руки за те, що він добув перед суддями зброю (II ЛС, розд. 4, арт. 39). Декрет ухвалили в п'ятницю, а на понеділок призначили присягу, однак сторони вирішили спробувати погодити справу поза судом. Втім, конфлікт, як засвідчують інші матеріали, перебував у гострій стадії, тож Мишка категорично відмовився звільнити супротивника від присяги. Яловицький змушений був чинити відповідно до декрету та сісти до замку³⁹. Через певний час він вніс скаргу на земський суд, який, за його словами, безпідставно, з порушенням правових приписів, примусив його присягати і відсидіти 6 тижнів у замку⁴⁰.

Невідомо, чи справді Яловицький відбув призначений термін ув'язнення (що заперечував Мишка⁴¹), однак сам факт покарання вежею, як засвідчують записи в судових книгах, лише поглибив конфлікт між контрагентами.

Тож правопорушення з поважними наслідками для винуватця перебували зазавичай у сфері уваги всієї спільноти, для якої важило не стільки покарати винного, скільки виробити певні умови для замирення сторін. Саме це й було метою полюбовного судочинства. Однак для жертви можливість замирення пов'язувалася не лише з відшкодуванням матеріальних втрат супротивником, а й з отриманням моральної сатисфакції, що передбачало визнання винуватцем своєї вини і акт упокорення. Засобом покори в полю-

³⁹ ЦДІАУК. — Ф. 26: Луцький земський суд. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 333 зв.–335 зв.

⁴⁰ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 130: «Надъ право посполитое и над вольност нашу шляхетъскую, не будучи мни припозваному перед суд ихъ ни от кого, и не маючи ни с ким жадного права ани року, безъправне а своволне к воли пану Мышцы, кашталяну волынскому, мене шляхтича поцтивога и оселого, безъ позву и року судили, не слушаючи отзову моего, чимемъ ся щитиль правом посполитымъ, же року ани позву не маю, к тому естем шляхтич осельи, не виненемъ никому ничего, сежу под правом, а безъправья ми жадного не делаите, кгда жем никого не ранил ани забиль, а право посполитое учит, хто бы на гарачом учинку былъ поиманъ, тот безъ року и без позву отказовати повинен заразомъ».

⁴¹ Там само. — Арк. 96 зв.–97.

бовному судочинстві, через яке й вирішувалися складні конфлікти, обтяжені насильством, виступало добровільне ув'язнення винуватця, поєднане з публічним перепрошенням постраждалого.

В актах про замирення ув'язнення часто називається «покутою» («за деспектъ *покутовати*»⁴²). Цілком імовірно, що це поняття тісно пов'язане з уявленням про злочин як гріх: «Где хто згрешит, там посполите покутовати мусит»⁴³. Звернімо увагу на ту ж таки риторику гріха і покути в зобов'язаннях Тимофія, Михайла і Павла Пузовських, прийнятих ними за вбивство Семена Пузовського:

Еднаючи мы наперед за то *гнев Божи*, также и их приятели и потомковъ небожчика пана Семена Пузовского, подвезуемся и подыимуемся и сим листомъ нашим на себе то взносим, утверждаемъ и приимуем доброволне [...], и то за *покуту* собе за то, што быхмо срокгост правную на себе поносит мели⁴⁴.

З аналогічним звертанням до християнських цінностей зустрічаємося і в іншій справі, де винуватець, просячи про вибачення, звертається до милосердя постраждалих, водночас заявляючи про своє упокорення:

Бачачи вашу милост быти хрестиянскими, цнотливими а милосеръдними людми, во всем том плохомъ а никъчемъномъ поступку моем винъным ся даю под каранье вашей милости, везенье якое похочете, а з великою *покурою* до нугъ падаючи, вашей милости о милосердьє и отпуцение того выступу моего прошу, жебысте ваша милост то пробачивши и оныи выступокъ мои изъ серъца своего отпустивши, в ласку и милость всю приняти мя рачили⁴⁵.

А Ян Гоголевський так пояснює свою готовність сісти на рік до замку за вбивство Павла Дривинського: «Почуваючися быти винен, а хочачи *быти прав Богу и сумненю своєму*, так теж и родичомъ небожчика пана Павла Дривинского»⁴⁶.

Ув'язнення винуватця зазвичай мало, окрім матеріального відшкодування, заспокоїти образу постраждалого. Так, Андрій Лозовицький, визнаючи в гроді факт замирення з кривдниками, сповіщає й про умови домовленості: за шкоди він мав отримати 60 золотих, а за «деспектъъ и зельъживость» винуватці мали сісти у замковій вежі на два тижні, і «по замку им ходити далеи не будет волно, толко по взводъ а по форътку замъку вышнего»⁴⁷. В іншій справі читаємо: «за *обелженє* и нахоженє двора ее милости езовского доброволне в замку сести и, с того замку не сходячи, год цылыи седети маєт»⁴⁸.

⁴² Там само. — Спр. 28. — Арк. 82–89.

⁴³ Там само. — Арк. 46. Ця фраза прозвучала у зв'язку з тривіальною ситуацією — суперечками про місце провадження судової справи неосілої на Волині особи.

⁴⁴ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 35 зв.

⁴⁵ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 313.

⁴⁶ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 117.

⁴⁷ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 49. — Арк. 93–93 зв.

⁴⁸ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 127 зв.

З іншого боку, добровільне ув'язнення виступало платою за відмову постраждалого від судової розправи. Так, Михайло Росальський заявив про приятельське поладження стосунків зі своїм сестринцем Василем, який просив його через приятелів не вдаватися до суду, а за це погодився висидіти 12 тижнів у замку за поранення дядька:

Сестренец мой со мною не вступаючи в право, через возного пана Голуба подвакротъ просил и через приятели, абых до права не шол. А, даючися в том виннимъ, поднялся седети в замку у Володимери дванадцать недель, не сходячи зъ замку ни пяди⁴⁹.

В іншій заяві звучить: «Я, забігаючи тому, абы братъя повинъные небожъчика Беньша Жуковецкого на мнѣ права не переводили и то до каранъя правного не пришъло»⁵⁰. А Іван Куйбіда заявляє, що «ноги уходячи срукости правное, абых на нее упасти яко не мел, и не хотечися в право вдавати за тое обвинене, уживал есми прозбою своею через приятели» скривдженого про умови приятельського єднання⁵¹.

Утім, до приятельського єднання могли звертатися й після судової розправи. Так, Григорій Сенюта, маючи тривалий конфлікт із мачухою і її новим чоловіком, програв справу в суді. У підсумку він, за посередництвом приятелів, поладив стосунки зі значно меншими втратами, принаймні моральними, для себе. Як «учтивий шляхтич», не бажаючи більше зносити велику ганьбу, визнав себе винним і просив через приятелів своїх контрагентів, аби вони змилювалися над ним, «упалым чоловѣкомъ», і по-християнському милосердно з ним замирилися. Ті погодилися на приятельське поладження стосунків: «...хретианское и побожное со мною єднанье приняти и вчинити рачили». Тож Сенюта оплатив вчинені шкоди, а за образу зобов'язався відсидіти в замку рік і шість тижнів⁵².

Термін добровільного ув'язнення міг відповідати статутовим нормам, як у справі Григорія Сенюти, а водночас міг бути й чисто символічним, що, звичайно, залежало від тяжкості злочину. Так, Ян Жоравницький, за угодою з Балтазаром Гнівошем, мав висидіти три години⁵³, а Якуб Дибовський за побиття слуги Яроша Семашка — один день «зі всією строгістю закону»⁵⁴. Цікаві додаткові умови ув'язнення містили домовленості Андрія Олізаров-

⁴⁹ Там само. — Спр. 15. — Арк. 456.

⁵⁰ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 154–154 зв.

⁵¹ Там само. — Ф. 21: Кременецький гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 96–96 зв.

⁵² Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 169 зв.–172.

⁵³ Там само. — Спр. 19. — Арк. 748–748 зв.

⁵⁴ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 459. — Арк. 21. А Роман Вільгорський сидів від неділі по четвер, після чого постраждалий Тимофій Свищовський написав до підстарости, звільняючи Романа від сидіння, «абы безпечне ехаль». (ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 17, 781–781 зв.).

ського зі Жданом Білостоцьким: останній мав сісти до замку в перший день городських рочків на чотири тижні, а його слуги мусили упродовж тривання судових засідань сидіти по годині в день у замковій брамі в ланцюгах, а на запитання про причини ув'язнення відповідати: «Невинне пана Андрія Олізаровського зле а нецнотливе с паном своимъ зранили и збили, и шкоды починили»⁵⁵.

Умовами передбачалося й місце сидіння, зазвичай у горішній частині вежі. У луцькому замку таким місцем «водле звичаю давного» була світлиця «над вороти замку вышнего»⁵⁶, у Кременецькому — вежа «куря ножка», у Володимирі — «на замку володимерскомъ на вежы»⁵⁷. В одному випадку зустрічається сидіння «в замку, в притворі церковному», проте йшлося про сина священика Тимофія Покровського, який побив сина отця Афанаса Троїцького, а єдначами на полюбовному суді виступали луцькі священики⁵⁸. Зустрічається справа, де винуватець, «выседивъши шест неделъ тутъ в Луцку, мель зараз ехати до Лвова и седити на замку тамошнемъ лвовскимъ вышъшимъ, не сходечи, другую шестъ неделъ»⁵⁹.

За домовленостями ув'язненому в одних випадках не дозволялося виходити з вежі взагалі, інколи він міг виходити на ґанок, або ж гуляти по території замку. Траплялися і досить вигадливі умови. Так, Миколай Радиминський за образу Івана Хребтовича Богуринського мав сісти до замку по приїзді з війська на перших роках чи рочках, або й без рочків, а коли Богуринський захоче. Спочатку мав «вступити» на діл вежі (йшлося, найочевидніше, про символічне «сідання» на дно), а потому засісти на вежі⁶⁰.

Зазвичай одразу домовленостями передбачалося і можливість скорочення терміну ув'язнення, ініціаторами якого виступали приятелі винуватця. Вони зверталися до постраждалого з проханням (усним чи письмовим) виявити милосердя і випустити свого кривдника. Так, Андрій Роґуський визнав, що на прохання «веля людеи зацных», поважаючи їх «прозбы и причины», дозволив скоротити частину сидіння слуги Хребтовичова-Богуринського⁶¹.

А Вавринець Телятицький визнав, що за приятельською угодою з Василем Красенським його дружина мала відсидіти в замку чотири тижні «за бой и посвар», однак з можливістю зменшення терміну. Тож на четвертий день виконання жінкою угоди Красенський з дружиною на прохання приятелів погодилися на скорочення сидіння до двох тижнів⁶².

⁵⁵ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 122 зв.–123.

⁵⁶ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 781–781 зв.

⁵⁷ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 170 зв.

⁵⁸ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 181 зв.–182 зв.

⁵⁹ Там само. — Спр. 49. — Арк. 412 зв.–413.

⁶⁰ Там само. — Спр. 28. — Арк. 82–89.

⁶¹ Там само. — Спр. 46. — Арк. 37 зв.–38.

⁶² Там само. — Арк. 88 зв.–89.

Своєю чергою, Ян Крушовський заявив, що попередньо позвав до земського суду Марка Збранного про недотримання ним умов приятельської угоди, за якою мав сидіти тиждень за побиття скаржника. Однак, «не хочучи с паном Марком Збранним никоторого права перед правомъ земскимъ мети», погодився перед приятелями звільнити його від сидіння і більше про нього не згадувати⁶³.

Сідання в ув'язнення мало відбуватися публічно, в присутності возного, якого запрошували для засвідчення дотримання зобов'язань, та часто значної кількості приятелів: «Пан Иляшъ Борзобогатович Красенский при мне, возномъ, и при веле почтивых людех ... засел въ замку господарьском луцком и почал полъннити седене рыцгерское»⁶⁴.

Обов'язковою була присутність самого скривдженого чи його представника. Щоправда, інколи достатньо було й листа з проханням прийняти до замку на «сидіння». Відсутність обвинувача могла призвести до анулювання ув'язнення. Так, Якуб Дибовський заявив, що обвинувач мав «самъ приехати або от себе кого прислати и оногo седеня моего пригледати», однак не приїхав. А його «до замьку вышъшого седети не пуцоно»⁶⁵.

Іван та Гнат Білецькі оповідали, що вони не змогли виконати постанови приятельського суду про ув'язнення в замку як покарання за побиття і поранення Марка Збранного, бо той «якъ самъ не приехал, так никого от себе не прислал, хто бы нас мѣлъ посажати». А вони повідомили про те підстаросту, однак «воротный, деи, нас, якъ до избы замьковое, такъ и в замку пустити не хотел, ажъ, деи, заледва есмо упросилися и по замку ходили, и болшъ нас через три дни в замку ховати не хотѣль»⁶⁶.

Гарантією дотримання зобов'язань передовсім мало служити почитиве слово шляхтича. Так, Яковицький пообіцяв, що у випадку відмови сісти в ув'язнення «мел почъстивое слово шляхетское стратит»⁶⁷. Утім, були в таких домовленостях і матеріальні гарантії — зарука в разі порушення слова. Той же Яковицький мав заплатити «на замок володимерский» двадцять кіп грошів⁶⁸. А у вже згадуваній справі Михайла Росальського зі своїм племінником Василем за порушення умов сидіння («дванадцати недель сполна не выседил або зъ замку на кганокъ або на мост выходити мел») винуватець мав заплатити по 100 золотих дядькові і гродським урядникам, а також відбути додаткові 12 тижнів⁶⁹.

⁶³ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 497.

⁶⁴ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 232–232 зв.

⁶⁵ Там само. — Спр. 459. — Арк. 21.

⁶⁶ Там само. — Спр. 21. — Арк. 170–170 зв.

⁶⁷ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 101.

⁶⁸ Там само. — Спр. 11. — Арк. 101.

⁶⁹ Там само. — Спр. 15. — Арк. 456.

Пузовські як відшкодування за вбивство родича мали передати частину свого маєтку в заставу дітям небіжчика, однак у випадку відмови від ув'язнення, або порушення його умов («седши, с тых местцъ jako колве сходили, и кождыи з нас часу своего не выседели, и чим колве тое постановене наше нарушили») — маєток вони втрачали назавжди⁷⁰.

Інколи використовувалося поручительство родичів чи приятелів за винуватця. Так, Іван Хребтович Богуринський через брата Семена скаржився на Григорія Підбиш'яту, який поручився під шляхетським словом за свого товариша Миколая Радиминського, що він «за деспект, которіи непристойне учинилъ» Богуринському, сяде до замку. Якби винуватець відмовився, тоді поручитель мав узяти на себе вину і виконати зобов'язання. Врешті, Радиминський до замку не сів, а Підбиш'яті присудили сплатити 100 кіп за недотримання умов, 800 кіп за шкоди Богуринському і за пересуд 15 кіп ґродському суду⁷¹.

Зазвичай по закінченні сидіння винуватець мав їхати до дому скривдженого і перепрошувати його за скоєне, що мало ставити крапку на ворожості: «А мы маемъ ся з ними хрестянски обыти и на стародавнюю приязнь и суседское мешкане обещати». Однак бувало, що перепрошення попереджало ув'язнення: «А перепросивши, зараз инстанти мел шест недел седити на вежи над брамою замку тутошнего луцкого вышъшого, не сходечи⁷². У тексти приятельських угод інколи включали й тексти перепрошень: «водлугъ тое цедулы, властными руками ихъ подписаное, поменивъши властнымъ именемъ зособна каждого, то есть тыми словы перепросити»⁷³.

У кількох справах, де йшлося про перепрошення, трапляється заувага, що воно не мусило шкодити добрій славі упокореного:

Сталася угода таковымъ способомъ, иж напрод по перепрошенью товарыства моего jako *научтивии* на соиме краковскомъ, а потомъ скоро по сеими прошломъ краковскомъ, буд на першихъ, вторыхъ або третихъ рочках, на которыхъ быс я могъ, улацнившись, прибыти, *перепросити, jako научтивии, без образы своєї*, (...) при всемъ рыцестве, которые ся на рочки зъедуть у суду⁷⁴.

Ця обставина була дуже важлива для остаточного полагодження конфлікту, адже реверс в обмінах образами міг призвести до його продовження. Тож умовами приятельських еднань часто передбачалися і зобов'язання кривдника після ув'язнення не мститися супротивникові:

А по томъ зась седеню сам через себе и через приятел своихъ крвныхъ и повиноватыхъ слугамъ [и] подданымъ еє милости *жаднымъ обычаемъ и способомъ*

⁷⁰ Там само. — Спр. 13. — Арк. 36.

⁷¹ Там само. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 82–89.

⁷² Там само. — Спр. 49. — Арк. 412 зв.–413.

⁷³ Там само. — Спр. 13. — Арк. 648 зв.

⁷⁴ Там само. — Спр. 49. — Арк. 412.

мститися — и отповедеи, и похвалок, боюв и грабежовъ никоторых чинити — не маем и не мают»⁷⁵.

«Ласка» жертви щодо винуватця в актах примирення, зведення ув'язнення до рівня символічного впокорення, а не тяжкої кари, може сприйматися нашим сучасником як порушення права. Насправді ж в осерді досягнутого за допомогою ритуальних жестів компромісу лежала засада милосердя, яка могла в ієрархії цінностей розташовуватися над правом власності. Як зауважував Джефрі Козьол, в основі будь-якого поєднання лежить церковна модель наслідування Бога — справедливого, гнівного і милосердного, що й підтверджує активне використання відповідної лексики в актах примирень. Справедливість пов'язувалася з владою, а влада мала бути еластичною⁷⁶.

Посилення відповідальності за порушення права, що відображене в законодавчих актах останньої третини XVI ст., зокрема, збільшення випадків кари ув'язнення та погіршення умов «сидіння у вежі», мало на меті не лише публічно покарати злочинця, а й посилити його «тілесну» відповідальність. Статутова риторика активно використовує поняття помсти як відплати за порушення права. Водночас фіксується увага на важливості ув'язнення як символічної кари, спрямованої на впокорення злочинця. Ба більше, саме цей аспект усіяло виокремлюється в риторичі конституцій. На противагу законодавчим зусиллям «сидіння у вежі» практично відсутнє в судовій практиці Волині, натомість активно використовується в механізмі замирення як «покута» за «гріх» переступу, символічне відшкодування скривдженому. Схоже, що на рівні шляхетського загалу злочин у досліджуваний період продовжує трактуватися в категоріях приватної «кривди»⁷⁷.

⁷⁵ Там само. — Ф. 28. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 128.

⁷⁶ *Koziol G. Begging Pardon and Favor. Ritual and Political Order in Early Medieval France.* — Ithaca — New York: Cornell University Press, 1992. — P. 219.

⁷⁷ Наостанок також варто зауважити, що в кінці 20-х років XVII ст. змінюється ситуація з ув'язненням за судовим декретом. На відміну від попередніх часів, коли такі випадки трапляються вкрай нечасто, лише за півроку 1628 р. фіксується 5 згадок про ув'язнення за трибунальським декретом: в одному випадку винуватець до замку не прибув і мав бути оголошений банітом за відмову підкоритися вироку (ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 163. — Арк. 365–366.), у трьох випадках засуджені «маніфестували» свою готовність сісти до вежі луцького замку, «в котором и другие панове шляхта везене одправовали» (куди й були відведені возним) (Там само. — Арк. 500 зв.–501, 681–681 зв., 795–795 зв.), і в одному — шляхтичі заявляли про закінчення ув'язнення, яке тривало рік і шість тижнів (Там само. — Арк. 847 зв.–848). Тож попереду — детальне дослідження обставин такого зламу в сприйнятті злочину, який починає усвідомлюватися як суспільна кривда, що й фіксує, серед іншого, історія ув'язнення.

**INCARCERATION OF GENTRYMEN IN THE CONTEXT
OF THE PERCEPTION OF LAW INFRINGEMENTS
(VOLHYNIA, THE LAST THIRD OF THE 16th CENTURY
AND THE EARLY 17th CENTURY)**

By the late 16th century the laws of the Polish-Lithuanian Commonwealth evince a shift in the perception of law infringements: they are no longer viewed as a private matter of the victim, but rather as a transgression against society at large. Punishments grow sterner, as can be seen from the treatment of incarceration: more acts stipulate for «confinement in a tower» (even for days), the first prohibitions against avoiding punishments through striking peace deals between the conflicting sides are put in place, and the places of incarceration are being set up in a more unified manner. Concomitantly, incarceration gains prominence as part of the verdicts of the familial courts as a sign of the accused submission and as a precondition for reconciling the opponents, particularly in cases when blood was shed. Alongside lengthier incarcerations, purely symbolic confinement of several hours or days occurred. There are fixed rituals of such voluntary confinement. Therefore, incarceration marks certain early modern changes in the gentry legal culture of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: *Crime, incarceration, public punishment, amicable settlement, submission, conciliation.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Володимир Александрович* — доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (Львів, Україна)
- Наталія Білоус* — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу (сектор соціальної історії) Інституту історії НАН України (Київ, Україна)
- Пйотр Борек* — доктор габілітований, професор, Інститут польської філології Педагогічного університету (Краків, Польща)
- Марек Валнер* — доктор габілітований, професор, Інститут історії та міжнародних стосунків Природничо-гуманітарного університету у Седльцах (Седльце, Польща)
- Оксана Вінниченко* — кандидат історичних наук, заступник декана гуманітарного факультету Українського католицького університету (Львів, Україна)
- Олексій Вінниченко* — кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- Юрій Волошин* — доктор історичних наук, професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету (Полтава, Харків)
- Артур Гоцинський* — магістр історії, докторант кафедри ранньомодерної історії Польщі Інституту історії Ягеллонського університету (Краків, Польща)
- Дариуш Домбровський* — доктор габілітований, професор кафедри спеціальних історичних дисциплін та історіографії Інституту історії та міжнародних відносин Університету Казимира Великого (Бидгощ, Польща)
- Юрій Зазуляк* — кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (Львів, Україна)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Мирон Капраль* — доктор історичних наук, професор, керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України (Львів, Україна)
- Микола Крикун* — доктор історичних наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- Петро Кулаковський* — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства Національного університету «Острозька академія» (Острог, Україна)
- Віталій Михайловський* — доктор історичних наук, професор кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
- Мирослав Нагельський* — доктор габілітований, професор, кафедра ранньомодерної історії Історичного інституту Варшавського університету (Варшава, Польща)
- Адам Перлаковський* — доктор габілітований, кафедра ранньомодерної історії Польщі Інституту історії Ягеллонського університету (Краків, Польща)
- Людмила Посохова* — доктор історичних наук, професор кафедри історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна)
- Ігор Скочиляс* — доктор історичних наук, професор, декан гуманітарного факультету Українського католицького університету (Львів, Україна)
- Олексій Сокирко* — кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
- Наталія Старченко* — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України та відділу історії України середніх віків і раннього нового часу (сектор соціальної історії) Інституту історії НАН України (Київ, Україна)
- Ярослав Столицький* — доктор габілітований, кафедра ранньомодерної історії Польщі Інституту історії Ягеллонського університету (Краків, Польща)
- Ігор Тесленко* — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Національного університету «Кієво-Могилянська академія», керівник Центру вивчення спадщини кн. Острозьких Національного університету «Острозька академія» (Київ, Україна)
- Адріан Юсупович* — доктор наук, Інститут історії Польської академії наук, Інститут національної пам'яті (Варшава, Польща)

CONTENTS

Editors note	9
<i>Vitaliy Mykhaylovskiy</i>	
The Efficacy of the Podolian Voivodeship Sejms in 1493–1526 (Based on <i>Metryka Koronna</i>)	11
<i>Yuriy Zazuliak</i>	
Plebeian Letters and Threat Letters from the Sixteenth-Century Rus' Palatinate	31
<i>Dariusz Dąbrowski</i>	
Romanovych Dynasty in Polish Historiography of the 16 th through 18 th Century: Between Admiration, Criticism and Oblivion	45
<i>Ihor Teslenko</i>	
The Marshals of the Household of the Dukes of Ostroh in the 16 th and the First Half of the 17 th Century	60
<i>Natalia Starchenko</i>	
Incarceration of Gentrymen in the Context of the Perception of Law Infringements (Volhynia, the Last Third of the 16 th Century and Early 17 th Century)	72
<i>Natalia Bilous</i>	
Lutsk Deputy Elder (Landwójt) in the 16 th and 17 th Centuries: Characteristics of Government and Personnel	94
<i>Myron Kapral</i>	
“Joining the History”, or On the Emergence of Historical Consciousness among Ukrainian-Ruthenian Burghers of Lviv in the Late 16 th and Early 17 th Centuries	114

CONTENTS

<i>Adrian Jusupović</i> <i>They are of One Faith, One Language and Come from One Slavic Nation.</i> The Legation of Lew Sapieha to Moscow (1600/1601) and Great Expectations	127
<i>Ігор Скоцилѧ</i> Nobility, Lay Brotherhoods and the Sacral Space of Slavia Orthodoxa / Slavia Unita: The Limits of Power, Law and the Practice of Bishops' Election at the Elective Councils of the Rus' Church during the 16 th through the Early 18 th Centuries	142
<i>Oleksiy Vinnychenko</i> The Deputy Sejmiks of the Belz and Ruthenian Voivodeships in the Last Quarter of the 16 th and the First Half of the 17 th Centuries: Organization and non-Elective Functions	169
<i>Mykola Krykun</i> Documents of the Bila Tserkva Castle in 1644, 1645 and 1647	189
<i>Petro Kulakovsky</i> Volhynian Sejmik and the Foreign Policy of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1632–1648)	211
<i>Jarosław Stolicki</i> Sejmiks of the Ukrainian Voivodeships in 1648–1702: Research Problems	225
<i>Volodymyr Aleksandrovyč</i> “Court Painters”: Magnate Patrons and Artist Contractors in the Artistic Practices of Western Ukrainian Lands in the 17 th Century	241
<i>Artur Goszczyński</i> Adam Kazanowski and the Khmelnytsky Uprising	256
<i>Piotr Borek</i> The Conflict with Khmelnytsky in <i>The Civil War</i> by Samuel Twardowski	271
<i>Miroslaw Nagielski</i> Sweden in the Politics of Zaporizhian Hetman Bohdan Khmelnytsky in 1648–1657	284
<i>Oleksiy Sokyрко</i> “At The Family’s Service”: The Court Military Units of the Cossack Starshyna in the Mid 17 th and 18 th Centuries	307
<i>Marek Wagner</i> The “Cossack Issues” in the Accounts of Stanisław Jabłonowski, Grand Hetman of the Crown in 1685–1689	328

CONTENTS

<i>Oksana Vinnychenko</i> Within the Legal Space of the “Armenian Nation” of Lviv. Inheritance by a Testament: Regulations and the Procedure of Legal Approval in the 17 th and the First Half of the 18 th Century	339
<i>Adam Perlakowski</i> Sejmik of the Belz Voivodeship in the Presence of the Domestic and Foreign Policies of the Royal Court in the First Decade of the Reign of Augustus III (1734–1744)	359
<i>Liudmyla Posokhova</i> Expanding the Horizons of the World: The Actual and Virtual Tours of Students and Teachers of Ukrainian Orthodox Colleges in the 18 th Century	376
<i>Yuriy Voloshyn</i> “Servants” and “Workers” in the Households of Poltava Citizens in the Second Half of the 18 th Century	391
Contributors	403